

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ

У наш час економічне зростання та соціальна стабільність країни, формування інститутів громадянського суспільства стають можливими за умов розвитку і всебічного розширення такої сфери, як освіта дорослих. Усе більше доросле населення прагне вирішувати свої життєво важливі проблеми, задовольняти зростаючі освітні потреби, звертаючись до системи неперервної освіти. Розширення сфери освіти дорослих у кінці ХХ – початку ХХІ століть відбувається, перш за все, за рахунок бурхливого розвитку неформальної освіти, яка дозволяє дорослим людям адаптуватися до швидких змін в економічному, суспільно-політичному, культурному житті.

Неформальною освітою (НФО) є будь-яка організована систематична освітня діяльність, що проводиться поза межами формальної системи для забезпечення обраними (визначеними) видами навчання окремих підгруп населення. Така освіта відрізняється систематизованістю навчання та цілеспрямованою діяльністю тих, хто навчається, проте здійснюється не обов'язково в стінах навчальних закладів і не обов'язково професійними викладачами, і, як правило, не завершується отриманням загальновизнаного документа. В межах цього виду освіти не потрібні попередні умови для початку навчання (рівень попередньої підготовки, вікові межі й т. ін.), що дозволяє включатися в цей процес значно більшій кількості людей, ніж у формальну освіту. Процес неформального навчання здійснюється відповідно до інтересів і потреб усіх категорій дорослих людей, безпосередньо відображає й задовольняє особистісні потреби й запити індивідуума, мобілізуючи тим самим його природну здатність до самовдосконалення, до духовного внутрішнього зростання, тому сприяє піднесенню статусу дорослої людини серед інших, утвердженню свого «Я»¹.

Проте в умовах, коли неформальне навчання дорослих стає однією з найбільш важливих проблем сучасної України, виявляється суттєвий дефіцит ефективних технологій навчання, орієнтованих на дорослу аудиторію. Впровадження таких технологій має сприяти формуванню готовності тих, хто навчається, адекватно розв'язувати проблеми сучасності, реагувати на них, прогнозувати й змінювати соціальну реальність. Саме у системі освіти дорослих, зокрема неформальної, відбуваються інтенсивні процеси розроблення нових моделей навчання, створення інноваційних педагогічних

¹ Сігасва Л. Інформаційні технології навчання у неформальній освіті дорослих // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф. Ч.2. – Львів: ЛДУ БЖД, 2012. – С. 122.

технологій, які потім активно впроваджуються в різні сектори освітньої системи.

У документах ЮНЕСКО технологія навчання розглядається як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань із урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що має завдання оптимізувати форми освіти. Також технологію навчання визначають як сукупність способів організації навчальної праці, що забезпечують досягнення поставленої мети навчання. При цьому дана сукупність являє собою систему способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань виховання, навчання і розвитку особистості, а сама діяльність представлена процедурно, тобто як певна система дій².

Г. Селевко представляє поняття педагогічної технології у трьох аспектах: як частину педагогічної науки, що вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання і проектує педагогічні процеси; як алгоритм процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів навчання; здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування усіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів³.

Отже, за Л. Лук'яною, ми будемо розглядати технологію навчання дорослих як способи реалізації змісту освіти дорослих, оптимальні й ефективні для віку та фізичного стану дорослої людини, що передбачають взаємодію змістової, процесуальної, мотиваційної, організаційної складових. Вони сприяють диференціації та індивідуалізації освітніх програм на основі врахування набутих раніше знань і професійного досвіду людини, активізації діяльності, розкриттю потенціальних можливостей, виробленню практичних навичок для розв'язання конкретних задач, оцінюванню ступеня засвоєння матеріалу тощо⁴.

Аналіз науково-педагогічних досліджень доводить, що до найбільш поширених інноваційних технологій, які використовуються в освіті дорослих, особливо в сфері неформальної освіти, відносяться дистанційні технології навчання (ДТН).

На думку О. Аніщенко, дистанційні навчальні технології спрямовані на підвищення ефективності взаємодії викладача та студента, що забезпечується: пересиланням навчально-методичних матеріалів електронною поштою; організацією безпосереднього спілкування за допомогою форумів, інтернет-пейджерів і відеоконференцій; віддаленим виконання практичних робіт; поточним контролем засвоєння знань в он-лайн режимі⁵.

² Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — С. 40.

³ Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – С. 15.

⁴ Лук'янова Л.Б. Концептуальні положення освіти дорослих / Л.Б. Лук'янова – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Pedagogika/43099.doc.htm>

⁵ Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — С. 61.

Дистанційні технології навчання передбачають індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Вони реалізують право людини на освіту і навчання й одержання інформації; надають можливість набуття знань в умовах віддаленості особи, яка навчається, і викладача у зручний для всіх учасників навчального процесу час, що дає величезні можливості навчання дорослим людям, які працюють, а також людям із особливими потребами⁶.

Вивчення світового досвіду виникнення і запровадження дистанційних технологій навчання в освітніх закладах і організаціях НФО підтвердило те, що система освіти адаптується до мінливої ситуації, до зміни способів передавання знань і практики навчання, до освітніх запитів дорослого населення. Ґрунтовне дослідження історії ДТН, проведене вітчизняним науковцем Б. Шуневичем показало, що ключові зміни в дистанційному навчанні за останні десятиліття були зумовлені прогресом в інформаційних і комунікаційних технологіях; що виявилось в швидкому розвитку електронних комунікацій⁷. Дослідником було проаналізовано появу та становлення у розвинених країнах Європи та Америки трьох форм дистанційного навчання: кореспондентського, відкритого і електронного дистанційного навчання, - які поступово заміняли і доповнювали одна одну.

Кореспондентська форма навчання зародилася в Європі та Північній Америці майже одночасно на державному і приватному рівнях. Для першого етапу розвитку навчання на відстані був властивий переважно односторонній зв'язок. В Європі першими осередками кореспондентського навчання у Великобританії був Університет Лондона. На рівні приватного навчання І. Пітман уже в 1840 р. пропонував навчання стенографії поштою, а Г. Лангеншейдта вважають засновником навчання мов дорослих за допомогою листування у Німеччині (1850 р.).

У Нідерландах ця форма навчання розпочалася із запровадження у 1960-х роках середньої освіти для матерів, щоб забезпечити середньою освітою жінок, які не змогли навчатися у шкільному віці. Навчання дорослих здійснювали Регіональні освітні центри, якими виступали громадські коледжі для отримання початкової професійної освіти і неперервної освіти дорослих. Отже, професійне кореспондентське навчання розпочалося як комерційна неперервна освіта для дорослих без видавання офіційно визнаних дипломів. Відкритий університет Нідерландів, створений урядом країни у 1979 р., разом із своєю мережею регіональних навчальних центрів також широко використовує кореспондентське навчання студентів. Норвезька кореспондентська школа розпочала свою роботу у 1914 р., а в Іспанії розвиток дистанційного навчання

⁶ Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В.Г.Кременя, Ю.В. Ковбасюка. – К.: Основа, 2014. – С. 99.

⁷ Шуневич Б. Теоретичні основи дистанційного навчання: Навч. посібник / Богдан Шуневич. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – С. 21-22.

розпочався у 1930-х роках, коли було створено класичну школу кореспондентського навчання, спрямовану винятково на професійну підготовку.

У США у 1873 р. Анна Еліот Тікнор запровадила систему кореспондентського навчання для жінок серією уроків із стенографії за назвою «Товариство Тікнор», а Університет Чикаго вперше у 1892 р. запропонував кореспондентські курси, які збереглися й дотепер. Радіо почали використовувати для читання лекцій у 1950-х, а телебачення – у 1960-х роках.

Виникнення кореспондентського навчання в Канаді збігається з інтенсивним розвитком пошти, яка дала можливість розсилати навчальні матеріали у віддалені місцевості. У північно-західній частині Канади, де не було пошти, цю функцію виконувала поліція. Квінський університет в Кінгстоні (провінція Онтаріо), був першим університетом в Канаді, у якому запропонували кореспондентське навчання у 1889 р.

Отже, кореспондентське навчання зародилося в Європі, а саме у Великобританії, майже на 50 років раніше, ніж у Північній Америці на приватному і державному рівнях, що пов'язано з індустріалізацією суспільства у Європі. В інших же країнах Європи запровадження цієї нової форми навчання відбувалося значно пізніше – на початку ХХ століття. Хоча кореспондентське навчання виникло більше 150 років тому, його поширено використовують у сфері освіти дорослих і нині в усіх країнах світу, а особливо в тих країнах, де дорого коштують або взагалі неможливі інші технології навчання.

Продовженням кореспондентського навчання стало дистанційне навчання (ДН). Зміни в характері стратегії навчання призвели до зміна терміну. Термін «кореспондентське навчання» відповідав своєму змісту, коли навчальні матеріали існували лише у письмовій формі й надсилалися поштою, але коли, крім письмових матеріалів, у навчальному процесі почали використовувати радіо- і телепередачі, очні зустрічі студентів з викладачами, то почали застосовувати терміни «теленавчання», «дистанційне навчання», які краще відображали нові реалії. Дистанційне навчання відрізнялося більш досконаліми і структурованими навчально-методичними матеріалами, використанням інформаційно-комунікаційних технологій доставки навчальних матеріалів та забезпечення спілкування суб'єктів навчання, більш індивідуалізованим підходом до кожного учня⁸.

Вперше у 1982 р. термін «дистанційна освіта» було використано у назві Міжнародної конференції з дистанційної освіти – *International Conference of Distance Education* у Ванкувері (Канада). Міжнародна Рада з кореспондентської освіти також змінила свою назву на Міжнародну Раду з дистанційної освіти. Термін *дистанційна освіта* почали використовувати спочатку в журналі Асоціації Європейських кореспондентських шкіл: *The European Journal of Distance Education*, заснованому у 1963 р., та інших виданнях: Міжнародному журналі *About Distance Education* (з 1974 р.); журналі Відкритого університету Великої Британії *Teaching at a Distance* (з 1974 р.) перейменованому у 1986 р.

⁸ Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В.Г.Кременя, Ю.В. Ковбасюка. – К.: Основа, 2014. – С. 99.

на *Open Learning*; австралійському журналі *Distance Education* (з 1980 р.); канадському журналі *Journal of Distance Education* (з 1986 р.); американському журналі *The American Journal of Distance Education* (з 1987 р.) та інших, тобто цей термін став офіційно визнаним⁹. Після 1982 року сталося багато змін у навчальному процесі, але термін «дистанційне навчання» все ще залишається актуальним.

Початок наступного етапу розвитку дистанційних технологій навчання, *відкритого навчання*, позначився появою у 1971 р. Відкритого університету Великобританії.

Слід зазначити, що дотепер тривають дискусії науковців щодо співвідношення відкритого і дистанційного навчання, проте незаперечним є те, що відкрита освіта базується переважно на дистанційних технологіях навчання, хоча може включати й очні форми навчання. Зазначимо, що саме відкриті системи навчання дають можливість ефективно реалізувати НФО дорослих. Відкрите ДН має важливе значення в інформаційному суспільстві, в якому обов'язковим є постійне оновлення знань для підтримання процвітання економіки. Відкрита освіта забезпечує навчання гнучкішими способами, незалежно від географічної віддаленості студента від навчальної установи чи організації, його соціальних і часових обмежень, а також індивідуальний підхід до навчання, орієнтований на здійснення навчання кожного студента за індивідуальним запитом і планом, включає людину в розгорнуті системи інформаційних баз даних. Саме відкрита форма навчання дозволяє якомога більшій кількості дорослих людей долучитися до неформальної освіти з метою отримання якісних знань, професійного й особистісного удосконалення та саморозвитку¹⁰.

Отже, через два десятиліття після створення Відкритого університету Великобританії у Європі було створено ще три університети такого типу, спрямовані на надання НФО: Університет Анадола (Туреччина), Національний центр дистанційного навчання (Франція), Національний центр дистанційного навчання (Іспанія), і більше двадцяти на інших континентах світу. У Нідерландах цей вид навчання запровадили як комерційну неперервну освіту для дорослих без видавання офіційно визнаних дипломів. В Ісландії використовували Державну службу, а пізніше ще й телебачення, радіо, для проведення мовних курсів. Звичайну пошту використовували для відсилання друкованих навчальних матеріалів, а також різних завдань студентам. Таке навчання і тепер здійснюють переважно робітничі спілки. Потім почали використовувати комп'ютери у поєднанні з традиційними методами кореспондентського навчання¹¹.

⁹ Шуневич Б. Теоретичні основи дистанційного навчання: Навч. посібник / Богдан Шуневич. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – С.62

¹⁰ Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В.Г.Кременя, Ю.В. Ковбасюка. – К.: Основа, 2014. – С.54.

¹¹ Шуневич Б. Теоретичні основи дистанційного навчання: Навч. посібник / Богдан Шуневич. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – С. 29.

Початком розвитку відкритого навчання в Канаді було заснування Відкритого університету Атабаска у 1972 р., а також створення Телеуніверситету в Квебеку, у 1978 р. – Інституту відкритого навчання. У США в 1970 р. почали пропонувати дистанційні курси в Університеті Волден і Університеті штату Нью-Йорк. Інтерактивні відео-технології дали можливість використовувати для навчання двосторонні аудіо-візуальні конференції. До 1990-х років почали домінувати у дистанційному навчанні комп'ютерні і мультимедійні технології¹². Отже, як видно, розвиток відкритої дистанційної освіти в Європі і Північній Америці розпочався майже одночасно у 1970-х роках ХХ ст. Хоча дистанційна і відкрита форма навчання нині переплелися, і часто їх не розрізняють, загальним завданням цих форм є забезпечення альтернативного способу отримання освіти в тих випадках, коли дорослі люди не можуть або не хочуть використовувати традиційне навчання. На сьогодні використання технології відкритого навчання у НФО добре відпрацьовано в результаті тривалого і широкого використання у Західній Європі, США, Канаді.

На третьому, сучасному, етапі розвитку дистанційних технологій навчання з'явилося *електронне навчання*. Пов'язано це з тим, що одночасно з розвитком постіндустріального суспільства почали розвиватися інформаційні навчальні системи, в першу чергу комп'ютери, інформаційні телекомунікаційні мережі. Глобальна мережа Інтернет забезпечує доступ до величезних обсягів інформації, дає можливість вибору джерел інформації: базова інформація на серверах мережі, оперативна інформація, відправлена електронною поштою, різноманітні бази даних провідних бібліотек, наукових і навчальних центрів, музеїв тощо¹³. Крім того, в сучасних соціально-економічних умовах, при ринковій економіці знання і кваліфікація стають головним капіталом фахівця. Через те зникають проблеми дисципліни і мотивації людей до навчання – вони самі прагнуть вчитися. Тому в більшості навчання дорослої людини базується на її самостійній роботі, самоорганізації навчальної діяльності. Надати допомогу у цьому процесі покликані дистанційні технології навчання.

Електронне дистанційне навчання – це організований навчальний процес, який передбачає активний обмін інформацією між розділеними в просторі і часі викладачами, студентами, між самими студентами, а також навчальними матеріалами, і за якого використовують максимально сучасні засоби нових інформаційних технологій і засоби масової комунікації – телефон, факс, радіо, телебачення, зокрема кабельне, а також аудіо-, теле- і відеоконференції, засоби мультимедіа і гіпермедіа, комп'ютерні телекомунікації тощо. Таке навчання може бути синхронним, асинхронним або комбінованим, супроводжуватися викладачем або комп'ютером¹⁴.

¹² Там само. С. 29.

¹³ Новиков А.М. Постиндустриальное образование. Издание 2-е, доп. – М.: Издательство «Эгвес», 2011. – С. 110.

¹⁴ E-learning glossary – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://elearners.com/services/fag/q1.asp>>

Починаючи з січня 1997 р., Відкритий університет Великобританії запропонував перший електронний дистанційний курс, і його результати були визнані позитивними, відтоді у цьому університеті розробляють і викладають велику різноманітність курсів, які пропонуються, серед іншого, дорослому населенню у вигляді неформального навчання. Більшість із курсів, які читають в університеті, мають свої Веб-сторінки в Інтернеті, що об'єднують всі найсучасніші комунікаційні технології. У 1998 р. у Відкритому університеті Великобританії разом з Університетом західних губернаторів створили консорціум під назвою «Система відкритих університетів губернаторів» (*Governors Open University System*) і в 1999 р. – свою філію у США за назвою Відкритий університет США.

Зазначимо, що у Нідерландах електронне навчання надає Відкритий університет Нідерландів, створений урядом країни, який має мережу регіональних навчальних центрів. На основі його створений Данський цифровий університет, який також забезпечує навчання в системі НФО. Протягом 90-х років в Ісландії розпочали використання комп'ютерів для навчання на відстані, і тепер неформальне навчання переважно здійснюють за допомогою комп'ютерів, Веб і віртуальних навчальних середовищ WebCT.

У 1995 р. у Стенфордському університеті розпочали здійснення проекту асинхронного дистанційного навчання, і того самого року у третині ВНЗ США почали пропонувати дистанційні курси різної спрямованості, доступні для неформального навчання. Створення у 1996 р. Університету губернаторів Заходу та Каліфорнійського віртуального університету у 1997 р. як консорціуму близько 100 каліфорнійських коледжів і університетів сприяло організації діалогового дистанційного навчання у США.

Важливим етапом у розвитку дистанційних технологій навчання в Канаді стали 1990-ті роки, коли багато навчальних організацій і закладів почали використовувати комп'ютерні конференції і Веб-ресурси, зокрема для навчання в системі НФО. Виникли кілька консорціумів, таких як «ТелеОсвіта НБ» (*TeleEducation NB*), «Контакт Південь» (*Contact South*), «Атлантик Ноутмейкерс консорціум» (*Atlantic Notemakers Consortium*), «Контакт Північ» (*Contact North*). У 1998 році в канадських ВНЗ в діалоговому режимі пропонували 1265 курсів, з яких половину використовували спільно з усіма відкритими університетами. На глобальному рівні у Канаді існувало близько 19% он-лайн курсів, а в США - близько 76%. Нині Канада перебуває серед лідерів у розвитку електронного навчання, якими є, наприклад, Відкритий університет Британської Колумбії, Університет дистанційного навчання Вікторії, Університет Саймона Фрейзера та ін., а також у розробленні програмного забезпечення для дистанційного навчання, наприклад, ВНС WebCT¹⁵.

Отже, електронна форма дистанційного навчання виникла приблизно одночасно в Європі і Північній Америці, чому сприяло швидке поширення комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій, а також

¹⁵ Шуневич Б. Теоретичні основи дистанційного навчання: Навч. посібник / Богдан Шуневич. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – С. 36.

глобалізація розвитку освіти в усьому світі. На сучасному етапі серед основних форм організації дистанційного навчання дорослих за рубежом виділяють такі:

Консультаційне навчання, яке характеризується регулярним відвідуванням дорослими консультаційного (навчального) центра з метою прослуховування лекцій, одержання консультацій, роз'яснень, контролю знань тьюторами.

Кореспондентське навчання, на основі обміну навчальною інформацією за допомогою пошти, телефону, факсу, комп'ютерних мереж, або іншим способом, без особистого контакту; воно може бути доповнене при бажанні особистими зустрічами суб'єктів освітнього процесу, проведенням лекцій і консультацій.

Регульоване самонавчання, яке засноване на максимальній самостійності того, хто навчається, при роботі з навчальним матеріалом, у виборі місця й темпу навчання. Оцінка якості знань здійснюється самою людиною за допомогою питань із ключами.

«Кейс»-технологія: той, хто навчається, отримує комплект навчальних матеріалів (друковані навчальні посібники, аудіо-відеоматеріали, CD-диски, комп'ютерні навчальні програми); тьютор пояснює, як працювати з навчальними матеріалами, знайомить з розкладом і графіком роботи консультантів. Основу навчальної діяльності становить самостійна робота з періодичними консультаціями і перевіркою тестів.

Телекомунікаційне навчання: для доставки навчальної інформації тому, хто навчається, використовуються радіо й телебачення, потокове відео через Інтернет, які також використовуються для проведення настановних занять і лекцій.

Мережеве навчання, яке базується на використанні комп'ютерних мереж і глобальної мережі Інтернет. Вся інформація про умови навчання, предмети, навчально-методичні матеріали розміщуються на сервері освітньої установи чи організації. Після початку навчання студент отримує логін (ім'я) і пароль для доступу до електронних навчально-методичних матеріалів і координати тьютора для індивідуальних консультацій і здачі проміжного контролю та тестів¹⁶.

Таким чином, можна зазначити, що протягом трьох останніх десятиліть у багатьох розвинених країнах світу дистанційні технології навчання стали одним із найважливіших елементів неформальної системи освіти, що зумовлено, одного боку, бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, а з іншого, політикою урядів цих країн у галузі освіти, їхнім прагненням зробити освіту максимально доступною для всіх верств населення будь-якого рівня. Використання дистанційних технологій навчання у системі освіти дорослих, зокрема неформальної, підвищують ефективність навчання, сприяють як засвоєнню навчальної інформації, так і розвитку особистісних якостей дорослої людини, якнайкраще відповідають запитам і особливостям організації навчання дорослих. Тривале і широке використання дистанційних технологій навчання у системі неформальної освіти дорослих у розвинених країнах Західної Європи і

¹⁶ Бідюк Н.М. Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика / Н.М. Бідюк. [монографія] / за ред. Н.Г. Ничкало. – Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2009. – С. 327.

Америку довели їх високу ефективність і доцільність застосування прогресивного досвіду цих країн в систему освіти дорослих України.

Анотація. У статті розглядаються дистанційні технології навчання як найефективніші для використання у неформальній освіті дорослих, а саме: кореспондентське навчання, відкрита освіта, електронне дистанційне навчання. Проаналізовано досвід становлення і розвитку даних форм навчання на відстані у розвинених країнах Західної Європи і Америки.

Ключові слова: неформальна освіта дорослих, дистанційні технології навчання, дистанційне навчання, кореспондентське навчання, відкрита освіта, електронне навчання.

Summary. The article deals with the distance learning technologies as the most efficient for using in the non-formal adult education, namely correspondence study, open education, e-distance learning. The experience of formation and development of these forms of distance learning in the developed countries of Western Europe and America is analyzed.

Keywords: non-formal adult education, distance learning technology, distance learning, correspondence study, open education, e-learning